

פר' בא אל פרעה

ק"ר

וישב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אלהם לכו עבדו אתי ה' אלוקיכם, מי ומי ההלכים, ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך (י, ח).

המדרש מסמך לפסוק, "מי ומי ההלכים" את הפסוק בתהלים (כד): "מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו". הכוונה היא, כי שאלת פרעה ותשובת משה הן תמצית של מו"מ ארוך ודיאלוג ממושך שהיו ביניהם. פרעה טען, "מי ומי ההלכים", אמנם לבך מיצר עליך וכואב לך עקב הפצע השפל של אהרן, ואתה רוצה לגאלם משעבוד קשה, אולם הנך טועה, אתה תרסן אותם לשעבוד קשה יותר, אתה מתעתד לתת להם תורה ותרי"ג מצות לכל פרטיהן ודקדוקיהן, אבל איך יוכלו לסבול עול כה כבד? עבודת ה' נחשבה בעיני פרעה כהר גבוה ותלול שקשה מאד לטפס עליו, ולפי השקפתו הגלויה צוות: "מי יעלה בהר ה'" - בהר סיני? מי יקבל עליו עול תורה ומצוות, "ומי יקום במקום קדשו", איך יוכל לקיים את המון המצוות, החוקים והמשפטים? ע"ז השיב משה: "בנערינו ובזקנינו נלך", אמנם מצוות ה' הן רבות, אבל הם משא לעיפה רק לאלה שלא נתחנכו בהן בנערותם ולא נתרגלו ולא נסתגלו לכך, אבל אלה שחונכו והודרכו בהן בנערותם, לא רק שאינם בוחלים ומואסים בהם, אלא אדרבה, אצלם "פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים". וכך אמר משה לפרעה: "בנערינו", אנו נתחיל עם הנוער ונקיים את הפסוק (משלי כב): "חנוך לנוער עפ"י דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו", נחנך את הנוער לאהוב ולהכב תורה ומצוות, ונעמיד אותו בדרך הכבושה והסלולה של היהדות המסורתית, או "ובזקנינו נלך", זה יעמוד להם לעת זקנתם, אהבת תורה ומצוות לא תפוג מהם לעולם.

י (א) בא אל פרעה: והתרה בו. כי אני וגו': שלא תאמר מה לו ולהתראה אחרי שהוא מוחזק בכך, וכדתניא בסנהדרין (פא,ב): התרו בו ושתק התרו בו והרכין ראשו, פעם ראשונה ושניה מתרין בו, שלישית כונסין אותו לכיפה? משום הכי פירש המקום יתברך הטעם שאין מוחזק כל כך - "כי אני וגו'" - בכל פעם אני עושה שישגה ויכבד לבו, כענין "מסיר לב ראשי עם הארץ ויתעם בתורה לא דרך" (אגוב יב,כד), כמה שנותן לפניהם מקום לחטוא, כמו שכתבתי לעיל (ט,ו). וכך היא המדה אם הוחלט לאבדם, כמו שכתבתי בספר בראשית (יט,א). ואין בזה עוול כלל אחרי שגם בלא זה הגיעה מדת הדין לאבדם, אלא שעושה אופני העונש בתכלית הנרצה לו יתברך לפי השעה. ופירש כאן הטעם שמתעה אותם

"למען שתי אותותי אלה בקרבך" - שישכילו הכל על האותות, שמהם נודע כי הוא ה' וכי "אין כה' אלהינו", וכי הוא "בקרוב הארץ", וכי "אין כמוהו בכל הארץ", וכי "לה' הארץ, כמבואר בכל מקום פירוש הוראות הללו. משום הכי היטעה אותם כדי שיגיעו ע"ז זה לידיעות אלו. ועיין לעיל (ז,ג).

איש שחונך בנערותו לאהבת תורה ומצות, הן אינן נחשבות אצלו כעול וכמשא, אדרבה, הן משמחות את לבו ומאירות את עיניו, אולם איש שלא קיבל בנעוריו חנוך תורתי מסורתי, התורה והמצוות הן אצלו עול קשה ומשא כבד מנשוא, להראשון מביאה השבת עונג רב ונחת רוח, ואילו לשני הלו"ת נהשבת כהכבדה רבה והפרעה גדולה, הראשון מרבה בחומרות והשני מחפש קולות.

יש לפרש את הפסוק בדרך נוספת, פרעה טען, "מי ומי ההלכים" ומשג השיב "בנערינו ובזקנינו נלך, בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך". היו חילופי דברים רבים ודו-שיח ממושך בין פרעה למשה, פרעה טען כי עבודת ה' שייכת רק לזקנים, לאלה שכבר גמרו את חשבונם עם חיי החול, נזירים ופרושים, לכן אמר: "לא כד", שולל אני את הצהרתך של "בנערינו", לכו נא הגברים ועבדו את ה', רק אלה שבאו בימים, ומשה השיב, כלנו, בני כל הגילים מחוייבים להתם בעגלה שמוליכה לגאולה - בנערינו ובזקנינו, היינו גם הנוער וגם הסבים והזקנים, בבנינו ובבנותנו, היינו הללו שהם בשנות העמידה, דור הביניים, צאננו ובקרנו, כל הקנינים הכלכליים שלנו בלי נוצא מהכלל מחוייבים להצטרף אל תהלוכת היציאה שלנו, ועל הנוער להיות החלוץ הצועד בעדי ענק בראש התהלוכה.

משה הקדים נערים לזקנים, כי הזקנים כבר התרגלו לחיי גלות, והעבדות הכתה בהם שרשים חזקים שאי אפשר לשרשם במהירות, ברם הנוער שעוד לא נרעלו ברעל הגלות וטרם נהיו עבדים כרונים, הם יהיו החלוץ העובר לפני המחנה ואחריהם יגררו הזקנים.

1) הוציא ק"ר
2) א"ת
113
3) ונתלמדי בתוככם וכ' אלה לאומות

אחזק מוביטוייו של תהליך יציאת מצרים הוא השיח בין משה לפרעה. כחלק מהתהליך ההולך ומתקדם, מתפתח גם הדיון ביניהם. פרעה מעלה הצעות ביניים, הסכמה חלקית לבקשה של משה לשלח את העם לעבוד את ה', ומשה כמובן אינו מוכן לקבל את הפשרות הללו. מהצעה להצעה אפשר לזהות התקדמות: פרעה מציע בכל פעם פשרה שמצמצמת יותר את התעקשותו, אבל עדיין אין בה כדי למלא לגמרי את הדרישה של משה.

עבודת ה' - לא בתוך מצרים

הצעתו הראשונה של פרעה עולה במכת ערוב:

ויקרא פרעה אל משה ולאמר לכו זבחו לאלהיכם בארץ. ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תושבת מצרים וזהו לה' אלהינו כי נזרים את

1

והוענת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו. דרך שלשת ימים נלך במדבר ונבחנו לה' אלהינו כאשר יאמר אלינו.

כתגובה להצעתו של פרעה שישראל יעבדו את ה' בתוך מצרים, עונה משה שהדבר בלתי אפשרי. אפשר להבין שזו תשובה ריאליזם: מבחינה מעשית, אי אפשר לקיים את עבודת ה' במצרים, מפני שהמצרים יסקלו את בני ישראל בגללה. אבל נראה כי נקודת הוויכוח עמוקה יותר: משה אומר כי עבודת ה' דורשת התנתקות מוחלטת ממצרים ומכל מה שהיא מייצגת. פרעה מציע שישראל יישארו במצרים, כלומר יעבדו את ה'

(4) סע

בעודם שייכים למצרים, יישארו חלק מההוויה ומהתרבות המצרית ובנוסף יעבדו את ה', או אולי שייצרו מעין מובלעת בתוך מצרים ויעבדו בה את ה'. משה מבהיר כי אין זה אפשרי. יש פער מהותי ושורשי בין מצרים לישראל. העבודה של ישראל סותרת את עבודת מצרים. אי אפשר להישאר שייך למצרים ולעבוד את העבודה שעם ישראל הולך לקראתה.

יסוד זה, שעומד במוקד טענתו של משה, מופיע גם במכות. יסוד שחוזר על עצמו הוא ההבדלה, "והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן", "והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים". באופן פשוט, ברור למה נצרכת הבדלה - מצרים צריכים ללקות וישראל לא. אבל אפשר לראות כאן נקודה מהותית יותר: דרוש תהליך של הבדלה בין ישראל למצרים. אולי למראית עין לא פשוט לזהות את ההבדל, אך מתברר שאלו שני יסודות סותרים, שצריך לברר את הפער ביניהם. מצרים מייצגת את ההפך מאותה עבודה שישראל גדרשים ללכת אליה, ולכן נדרש ניתוק מוחלט ממנה. לא ייתכן שיהיה שיוך כלשהו למצרים בתוך עבודת ה'.

16

11

בנערינו ובזקנינו, בצאננו ובבקרנו

התהליך מתקדם, וכתחילת הפרשה הבאה יסופר:

וישוב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אליהם לכו עבדו את ה' אלהיכם מי ומי ההלכים. ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותנו בצאננו ובבקרנו נלך כי חג ה' לנו. ויאמר אליהם יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם. לא כן לנו נא הגברים ועבדו את ה' כי אתה אתם מבקשים ויגרש אתם מאת פני פרעה.

(יח-יא)

פרעה מציע למשה שהגברים ילכו לעבוד את ה', ואילו שאר העם - הנשים, הילדים וכו הרכוש - יישארו במצרים. יכול להיות שפרעה רוצה להשאיר במצרים עוגן כלשהו, עירבון לשובם של בני ישראל; אך שוב נראה שהדיון בין משה לפרעה עמוק יותר. פרעה טוען, כפי שמפרש רש"י, כי מי ששייך לעבודה הזאת ילך לעשות אותה, אבל הטף איננו

26

31

(2)

ויאמר משה גם אתה תמך בידני ויחיים ועלינו לה' אלהינו.

(שם כה)

לא רק שאנחנו ניקח משלנו, אומר משה, אלא גם אתה תוסיף לנו משלך. יסוד זה סותר לכאורה את היסוד הראשון שהביע משה: משה טען ששם ישראל צריך להיבדל מהמצרים, ועתה הוא דורש מהמצרים שותפות בעבודת ה'. מתברר שנצרכת הכרה בעבודה הזאת מצד פרעה, גם המציאות המצרית צריכה לתת לה מתוכה.

הנתינה מצד המצרים מופיעה עוד קודם לכן: "ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה" (ג'כב). מדוע חשוב כל כך שעם ישראל ישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב? אפשר אמנם להסביר שהקדוש ברוך הוא ביקש לקיים את הבטחתו לאברהם בברית בין הבתרים, "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול" (בראשית טו ז'), אך השאלה עודנה בתוקפה: מה עניינה של הבטחה זו? מדוע צריך שהמצרים יעניקו לישראל מרכושם?

מתברר כי מטרת התהליך איננה רק שישאלו יצליחו להתנתק ממצרים, אלא גם שהמצרים ייתנו להם משלהם. נדרש מהמצרים לתרום לעבודת ה' ולהכיר בערכה. גם במקום שעומד לכאורה בסתירה מוחלטת למה שעם ישראל מייצג, יש יסודות שאחרי תהליך של בירור יתגלו כשייכים לזה. יציאת מצרים לא חושלם עד שגם הם, היסודות הטמונים בתוך מצרים, יהיו חלק מעבודת ה'.

למען תהיה תורת ה' בכיך

בסוף הפרשה הבאה יבוא רצף של מצוות הקשורות ליציאת מצרים: סיפור יציאת מצרים, תפילין, פדיון פטר חמור ועוד. אם אפשר לתת מאפיין כללי למצוות אלו, המאפיין הוא שאין הן עוסקות בפרטים מסוימים, במרחבים מוגדרים של החיים. המצוות הללו מקיפות את כל מעגלי החיים. עבודת ה' איננה אוסף של משימות שעלינו לבצע, זאת הוויית חיים שלמה.

קשור לעבודה ואין טעם שילך. משה מבהיר: כל העם, על כל חלקיו, חולך לעבוד את ה'. העבודה הזאת איננה מעשה מסוים, היא כוללת את כל מרחבי החיים. ממילא גם כל רבדיו של העם כלולים בעבודה רחבה זו, ועליהם לבוא ולהשתתף בה. אי אפשר להשאיר חלק ממעגלי החיים נמצאים, העבודה שעם ישראל חולך לקראתה כוללת את כולם.

הממת חושך פרעה מציע:

לנו עבדו את ה' רק צאנכם ונבקרם יצא גם טפכם ילד עמכם.

(שם כו)

כאן כבר קשה להבין מה מנסה פרעה להשיג בניסיון הפישה. אולי הוא רוצה להראות שאיננו נכנע לגמרי, ואולי הוא מנסה להשיג לפחות רווח ממוני מכל העניין. שוב נראה שהדיון מהותי יותר: פרעה אומר - לכו כולכם, אבל הצאן והבקר אינם נצרכים לעבודת ה'. גם סירובו של משה איננו ברור - אם כל העם רשאי לצאת לעבוד את ה', מדוע חשוב אם יצאו גם הצאן והבקר או לא? אבל מתברר שגם את ההצעה הזאת אי אפשר לקבל. עבודת ה' כוללת את כל מרחבי החיים, ואם גם הרכוש הוא חלק מהם, גם אותו צריך לקחת אליה. משה מבהיר לפרעה שכל דבר שאפשר לקשר לעם ישראל הוא חלק מהוויית החיים שלו, ולכן גם הוא צריך להיכלל בעבודת ה'.

אכן, התורה כוללת מצוות רבות שקשורות ליחס בין האדם לממונו. בשבת, למשל, לא רק האדם עצמו מצווה לשבות, אלא גם המעגלים החיצוניים שלו, ובהם הבהמות. כשעם ישראל חולך לקראת אותה עבודה, הוא צריך לקחת אפילו את החלקים החיצוניים יותר של החיים: לא רק מצד הצורך הטכני המעשי, כדי שיהיה מה להקריב, אלא מפני שעבודת ה' היא מציאות חיים שלמה.

ונצלתם את מצרים

בשלב זה במשא ומתן מופיעה קפיצת מדרגה. משה אומר לפרעה:

המצווה לספר ביציאת מצרים מתוארת בתור מטרתו של כל התהליך:
 "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתי
 אשר שמתים במ וידעתם כי אני ה'" (שמות י ב). סיפור יציאת מצרים הוא
 מצווה ייחודית; לא מקיימים אותה באמצעות פעולה מסוימת, זו הוויה
 של סיפור. הזקנים, האבות והבנים יושבים ומספרים, זהו סיפור חיים.
 בהקשר זה אי אפשר לומר על אף אחד שאין הוא שייך - אלה שמבינים
 יותר ואלה שפחות, הלמדנים והלמדנים פחות, החכם והתם. מצוות
 הסיפור מבטאת את מה שסיפור בא לספר, גילוייה של מציאות חיים
 רחבה שהכול כלולים בה.

מצוות התפילין מבטאת אף היא את הצמידות של ישראל ליסוד האלוהי.
 מתוך ארבע הפרשיות של התפילין, שתי הפרשיות שבספר דברים
 מכילות את התוכן - קבלת עול מלכות שמים ושמירת המצוות, ואילו
 שתי הפרשיות המופיעות כאן מדברות על הטמעת התוכן בהוויית
 החיים. "והיה לך לאות על ירך" (שם יג ט) - זהו ביטוי לעולם המעשי,
 "ולזכרון בין עיניך" (שם) - זהו ביטוי לעולם המחשבה. היסוד האלוהי
 נותן צביון לכל מרחבי החיים. מתוך כך הולך עם ישראל, עם כל חלקיו
 וכל מישרי חייו, למפגש הגדול עם הקדוש ברוך הוא.

שירת הכלבים

"ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו למאיש ועד בהמה למען תדעון
 אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל" (יא, ז)

בילקוט שמעוני (אות קפז) איתא ר' ישעיה תלמידו של ר' חנינא בן דוסא היה
 מתענה שמונים וחמש תעניות, אמר: כלבים שכתוב בהם 'והכלבים עזי נפש' יזכו
 לומר שירה זו - "בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו"? נענה אותו מלאך
 מן השמים ואמר: ישעיה עד מתי אתה מתענה, גזירה היא מלפני הקב"ה מיום
 שגילה סודו לחבקוק הנביא לא גילה דבר זה לשום בריה בעולם. אלא בשביל
 שאתה תלמידו של חכם גדול, לכך זקקו לי מן השמים ושלחוני אליך לאמר,
 כלבים כתיב בהן "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו", ולא עוד אלא שזכו
 לעבד עורות מצואתן, לכתוב בהן ספרי תורה תפילין ומזוזות."

צריך להבין מהו הסוד הגדול בזה, עד שלא גילה זאת מחבקוק הנביא לשום
 בריה בעולם, ולולי שהיה צם שמונים וחמש תעניות לא היינו זוכים לדעת את
 סוד הדברים?

אלא, הנה ידוע שהתורה הסתירה את השכר והעונש שלעתיד לבוא, כדי
 שתהיה הבחירה שוה ומאוזנת, שאם ידע האדם מהו השכר הגדול והעצום שיקבל
 עבור מצוה אחת, ירדוף כל ימיו אחר המצוות ולא ירפה מהם לרגע, על כן
 העלימה התורה ולא גילתה מהו השכר שנקבל לעתיד, ונמצא שהבחירה אצל
 האדם שוה לחלוטין. ומסיבה זו לא ניתן לפרש מתן שכרן של הכלבים. אולם,
 כיון שרבי ישעיה היה תלמידו של ר' חנינא בן דוסא וצם שמונים וחמש תעניות,
 הסכימו משמים לגלות לו את תמיהתו אע"פ שעל ידי זה יתגלה מהו ערכם של
 מצוות.

ותמיהתו הגדולה היתה הרי כל חיה אומרת שירה לפי התכונות שלה, ואיך
 הכלב שהוא עז פנים אומר שירה של הכנעה? ענו לו כיון שעשו הכלבים מעשה

של הפך מגדרם הטבעי, בפרט כאשר היה אז צעקה גדולה בכל ארץ מצרים, שאז ריבוע טבע הכללים לצעוק בחר שאת, ומכיוון שעשו פעם אחת נגד טבעם זכו לומר את השירה הזאת.

ומכאן אנו למדים כמה גדול ערכה של כפית היצא. וכיבוש הטבע אפילו פעם אחת במשך החיים, דהנה זכו הכלבים עזי הנפש – למשך כל הדורות כולם לומר שירה כה נפלאה וערבה, עבור שפעם אחת ויחידה עשו מעשה נגד טבעם. ק"ו בן אדם שהוא נזר הבריאה ונפשו חלק אלוה ממעל לאיזה השגות יוכל להגיע כאשר כובש את יצרו, שלמטרה זו בא לעולם.

know the reward for each mitzvah, we would focus only on those that offer a good return on our investment, and neglect all the others. What the angel revealed to Rabbi Yeshayah was that in truth, each person will be rewarded on a different level for the mitzvos he does, because לפום צערא אגרא, the reward is proportionate to the exertion (Avos 5:23).

There are people who are capable of sitting and learning for three consecutive hours without checking the clock once. And then there are those who start fidgeting twenty minutes into a Daf Yomi shiur.

Some people are naturally generous. They can give away large sums without hesitation. Some people may have a lot of money, but they have a very hard time parting with any of it.

Hashem does not reward for the total length of time we spend learning or the sum of money we give to tzedakah, but for the exertion we invest in order to do those mitzvos.

Dogs bark. They do so reflexively — and especially when there is something spooky going on. They are very intuitive and easily sense danger.

On the night of the Exodus, everyone in Egypt was crying, and death was all over. The dogs should have been barking their heads off — but they kept quiet. It is for fighting their inner nature that the dogs will merit to say shirah.

מכת בכורות היא המכה האחרונה והקשה מכל המכות, וכמו שנאמר (ה. כג): "הנה אנכי הורג את בנך בכורך", וביאר רש"י: "היא מכה אחרונה, ובה התרהו תחלה מפני שהיא קשה".

והנה יש לתמוה מספר תמיהות בענין מכת בכורות.

ראשית, יש להבין מפני מה היתה מכה מיוחדת להעניש את בכורי מצרים, וכי הבכורים היו יותר רשעים משאר המצרים, וכי הבכורים השתעבדו בישראל יותר מכל העם, והרי לא מצינו דבר כזה. ואם משום שפרעה עצמו היה בכור, ועיקר מטרתה של מכה זו היתה מופנית אליו, והלא הוא עצמו לא מת במכה זו, שהשאירו הקב"ה כדי שיראה את כל המכות על הים ויכיר ויודה בהשגחת השם ויחודו בעולם, (כמבואר במכילתא פרשה יג), ואם כן צריך ביאור מה חטאו ומה פשעו בכורי מצרים שקיבלו הם מכה מיוחדת ונענשו הם יותר מכל העם.

8

9

Powerful
a Vort

10
etc
זכרון

5

עוד יש להקשות, שהנה מנהג הבכורות להתענות כל שנה בערב פסח, וכתב הטור (או"ח סימן תע): "הבכורות מתענים בערב פסח, והטעם זכר לנס שניצולו ממכת בכורות". ודבר זה תמוה ביותר, כי לא מצינו בשום מקום שעושים תענית זכר לנס של הצלה, ואדרבה היה צריך לעשות משתה ושמחה בערב פסח זכר לנס שניצולו ממכת בכורות, ומדוע עושים תענית.

עוד צריך ביאור מה שמתענים זכר לנס שניצולו ממכת בכורות, ומשמעות הדברים שמכת בכורות היתה צריכה להיות גם על בכורי ישראל, וכמו שמפורש בתורה שלכך היו צריכים לתת הדם על שתי המזוזות ועל המשקוף כדי להינצל ממכה זו, וצריך להבין, במה נשתנתה מכה זו משאר המכות, שמכה זו ביסודה היתה צריכה לכלול גם כן את בכורי ישראל, ולמה בשאר מכות דם צפרדע וכו' היה פשוט שהמכה היא רק למצרים ולא לישראל, ושם לא מצינו שיעשו ישראל זכר לנס שניצולו ממכת דם, אלא רק במכת בכורות, וצריך ביאור.

עוד יש לתמוה על מנהג ישראל שנהגו בכל תפוצות ישראל שהבכורים מסיימים מסכת בערב פסח, והם אוכלים בסעודת המצוה, או שהם משתתפים בסעודת סיום מסכת של אחר, וכל זה עושים כדי שלא להתענות, והמשנה ברורה (סי' תע ס"ק י) כתב: "ויש מקומות שנהגו ~~הבכורים להקל ולאכול בסעודת מצוה~~, וכן נוהגין כהיום בכמה מקומות במדינתנו להקל ולאכול אף בסעודת סיום מסכת, ואף שהבכורים בעצמן לא למדו את המסכת, מכל מקום כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו, והמנהג שמתקבצים להמסיים קודם שסיים ומסיים לפניהם המסכת, ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו ואחר כך עושין סעודה".

ומנהג זה צריך תלמוד, מפני מה נהגו להקל ראש בתענית זו ולבטלה כל כך בנקל, והלא אם תיקנו תענית זו יש לקיימה מעיקר הדין ולא לנסות לחפש דרכים להפטר ממנה, ולא מצינו אף אחד מגדולי ישראל שימחה על מנהג זה ויורה על ביטולו, ומדברי ה"משנה ברורה" נראה שנוהגים כן לכתחילה, ולא רק מי שקשה לו לצום, ומנהג זה צריך טעם וביאור, מפני מה מקילים בתענית זו יותר משאר תעניות, והוא פלא.

עוד יש לתמוה במה שכתב הרמ"א (סי' תע סעי' ב): "ונוהגין, כשהאב בכור, האם מתענה תחת בנה הבכור כשעדיין קטן, ואם אין האב בכור, הוא מתענה בעד בנו עד שיגדל". ודין זה אינו מובן, כי עיקר התענית

10

11

16

21

26

31

6

ולמדנו, שהחינוך על ידי דוגמא אישית פועל בבנים ומזרש חזק פי כמה וכמה מאשר חינוך הבא על ידי הספות מוסר וגערות וכדומה.

בכור הוא הדוגמא של כל הבית

על פי זה יש לומר, שעיקר הדוגמא האישית שמשפיעה על בני הבית באה מהבן הבכור, כי ההורים אינם בני גילם של הילדים, ובאופן טבעי קיים מבחן מסוים בין הילדים להורים, בודאי שהילד מביט בהוריו ולומד מהם ומתחנך על ידם, אבל עיקר הדוגמא האישית מגיעה דרך האח הבכור, שעניי שאר הילדים נשואות אליו ולומדים מהתנהגותו, עוקבים אחריו ומחקים את מעשיו.

המציאות מראה שבבית שיש בו הרבה ילדים, והאח הבכור רחמנא ליצלן סטה מן הדרך, הרבה פעמים יגרמו מעשיו גם לילדים הבאים אחריו שילמדו ממנו וילכו אחריו. מאידך גיסא, אם הבכור הולך בדרך טובה ומעשיו ראויים וישרים, התנהגותו משפיעה על החינוך של שאר הילדים והצביעו של הבית.

אם כן מתבאר, שהאח הבכור הוא הסמל והיסוד לדוגמא האישית, המשפיעה מעצם התנהגותו ומעשיו על כל המשפחה והסביבה.

לפי זה כבר אפשר להבין, שכל הרישעות שנהגו המצידים כלפי ישראל, הרי צניכה להיות לכך סיבה, כל אותם אנשים שעינו-עשיעבדו את בני ישראל ברשעות ואכזריות עצומה, הרי לא התחילו זאת מעצמם, הם ראו כן אצל אחרים ולמדו ממעשיהם.

אם כן, אפשר לומר שהכל היה בסופו של דבר, מחמת הבכורים, שהם היו דוגמא לכולם, ומהם ראו ולמדו, והתגלגל הדבר הלאה לכל העם כולו.

עתה יזבן סיבת עונש הבכורות, משום שהם היו הדוגמא האישית שמפעילה את כולם, ולכן הם קיבלו את העונש באופן מיוחד יותר. מכולם, כיון שיש ליחס את מעשי המצרים כולם למעשי הבכורים.

21
אש תמיד

היא על הבכורים, זכר לנס שניצולו ממכת בכורות, וכל עוד שהוא קטן אינו בדין שיתענה, כמו שאינו מתענה שאר תעניות בקטנותו, ומה מועיל מה שמתענה אביו בעבור הבן תענית זו, והלא האב מתענה אותה ולא בנו הבכור, ובמה יש כאן קיום דין התענית עבור בנו.

עיקר החינוך היא הדוגמא האישית

ונראה לכאור כל הענין בהקדם הידוע שעיקר עבודת החינוך היא הדוגמא האישית, שפעמים שילד מתנהג אינו כשורה ורוצים להדריכו ולחנכו שילך בדרך טובה, ויש הצועקים עליו ומוכיחים אותו על מעשיו הרעים ומטיפים לו תוכחות מוסר ולפעמים אף יכוהו בשבט, וכבר נודע כי אין זה חינוך יעיל, ואינו מחזיק לזמן רב, ואף לזמן מועט אינו מועיל על פי רוב, כי עיקר החינוך הראוי הוא הדוגמא האישית שמראה האב לבנו והרב לתלמידו על ידי התנהגות נאותה הוא בעצמו, וכאשר יישר הוא דרכיו וייטיב אורחותיו, יראהו בנו אשר הולך לאורו, וילמד ממעשיו ללא צורך בעמל פה ויעינת החינוך.

וכן מצינו שאמר הקב"ה על אברהם אבינו (בראשית י"ח, ט'): "כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט". וכבר נתקשו רבים, הרי לא מצינו בשום מקום בתורה שאברהם אבינו ציוה את בניו לשמור דרך ד' לעשות צדקה ומשפט, ואם התורה מעידה על זאת מדוע לא נכתב כן בשום מקום בתורה.

וביאר אדוני אבי מורי זצ"ל שאין הכונה בפסוק זה לידעונו של הקב"ה שיודע כי יצוה אברהם את בניו בעתיד, אלא שראו: את מעשיו, דרכיו והנהגתו של אברהם, שנעשים באופן שמראה דוגמא אישית לבניו ולכל בני ביתו הסובבים אותו, וכאשר הוא הולך בדרך טובה ושלם במעשיו, ברור הדבר שבניו ובני ביתו ימשיכו אחריו וישמרו לעשות צדקה ומשפט.

(14) ^{103/107}
 (יב,לט) ויאפו את הבצק אשר
 הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא
 חמץ וגו' ✓

ובהגדה של פסח מצה זו שאנו אוכלים על
 שום מה על שום שלא הספיק בצקם של
 אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם ממ"ה
 הקב"ה וגאלם. הכוונה כדאי במכילתא
 דרשב"י (וכן במדרש הגדול) "כי גורשו
 ממצרים משגורשו ממצרים נעשה נס שלא

החמיץ", ע"כ, והיינו שברגע הגאולה יולא
 יכלו להתמהמה" כדי להחמיץ עיסתם, אז
 ניטל כח החימוץ מהעיסה שלא החמיצה כל
 זמן משך הליכתם מרעמסס לסוכות שאז ניתן
 להם האפשרות לאפות הבצק. וזוהי גם כוונת
 חמכילתא מגיד שלשו את העיסה ולא הספיק
 לחמצה עד שנגאלו וכו', ע"כ.

וביטול כח החימוץ נעשה ע"י שנגלה
 עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה", שהרי
 חימוץ העיסה תלוי בזמן הילוך מיל, ובשעה
 שנגלה הקב"ה בחפזו נתבטלה פעולת "הזמו"
 וממילא נתבטל כח החימוץ.

והענין בזה י"ל שבהיות בני ישראל במצרים
 אכלו מצה לחם עוני, פ"י הלחם שהעבדים
 אוכלים, כמו שאנו פותחים בליל הסדר "הא
 לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא
 דמצרים", שהכבידו המצרים על ישראל ולא
 הניחום לשהות בעשיית לחמם עד כדי חימוץ.
 וביציאתם לחירות חשבו בני ישראל שיאכלו
 לחם שנחמץ - לחם של חירות, והראה להם
 הקב"ה שגם עכשיו יאכלו לחם עבדות, שתחת
 אשר היו עד עתה עבדים לפרעה נעשו עבדיו
 של הקב"ה, וענין זה הוא עצם החירות -
 לצאת משעבוד בשר ודם ע"י קבלת עול
 מלכותו ית'. ולפי זה נעשה נס ולא החמיץ
 בצקם ושוב אכלו לחם של עבדות, אבל בפעם
 הזאת אכלו מידו של הקב"ה. ולזכרון הנס
 הזה מצוה עלינו לאכול "מצות לחם עוני"
 ואסור לנו חמץ שבעת ימים בזמן חרותנו.

בכורות ישראל היו אשמים למצב הרוחני של ישראל במצרים ולכך
 עושים תענית בכורות
 והנה גם על ישראל היתה תביעה גדולה במצרים כמו שכתוב
 במדרש (ילקוט הראובני בשלח) שאמרו מלאכי השרת להקב"ה בשעת
 קריעת ים סוף "הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה",
 אם כן מבואר שהיתה תביעה על כלל ישראל במצרים, ולכך הם היו
 ראויים להיענש עם המצרים.

וגם אצל ישראל יסוד התביעה היא על בכורי ישראל, שהם גרמו
 לכך שעם ישראל לא נשאר בדרגתו הרוחנית הקודמת. תביעה זו היתה
 מופנית כלפי בכורי ישראל, כי אם הם לא היו נופלים ממדרגתם,
 היתה התנהגותם משפיעה על כולם, ולכן גם הם היו שייכים במכה
 זו, אלא שרצה הקב"ה להציל אותם, ולכן נתן לבני ישראל את מצות
 גתנת הדם על המשקוף והמזוזות לסימן שיפסח על הבתים.

ולפי זה אתי שפיר, מה שעושים תענית זכר לנס שניצלו ממכת
 בכורות, ולא עושים יום משתה ושמחה, כי רצו לקבוע שיהיה ערב
 הפסח יום של חשבון נפש לכל בכור ובכור על מעשיו, ויחשוב בעצמו
 שהמשמעות של המעשים שלו גדולה ואחריותו על אחיו ומשפחתו
 כבידת משקל, לכן צריך להתענות ולחשב מעשיו כיצד יתנהג ויהיה
 דוגמא טובה והשפעה חיובית על הסביבה.

מעשה יש להבין את המנהג שנהגו לערוך סיום מסכת בתענית זו,
 שכיון שנתבאר שכל התענית הזו עיקרה זמן שייטיב הבכור את
 הנהגתו ויתן דוגמא אישית חיובית לכל משפחתו, אם כן בכך שהבכור
 מסיים מסכת ומראה לאחיו והכל הסובבים אותו שזהו הדבר החשוב
 והמעולה ביותר, יגיעת התורה וידיעתה, שמחת וחדות התורה, במעשה
 זה עצמו נוחן הוא דוגמא אישית חיובית, ומשפיע הוא על כל בני
 ביתו וסביבתו שירצו גם הם לדבוק בתורה, ללמוד וללמד ולסיים
 ספרים ומסכתות אחרים, ובין כך ובין כך נתקיימה עיקרה ויסודה של
 תקנת התענית ביום זה.

בזה יבואר גם מה שפסק הרמ"א, שאם הבכור קטן מתענה אביו
 בעבורו, והקשינו, הלא האב אינו בכור, ואיזו שייכות יש לו לתענית
 בכורות, אבל להנ"ל יובן, כי הן אמנם שהבכור הוא הסמל והדוגמא
 האישית לכל שאר בני הבית, אבל גם האב נותן דוגמא אישית בבית,
 וכאשר הבכור קטן, ההשפעה והדוגמא האישית שלו פחותים, ועיקר
 ההשפעה היא על ידי הדוגמא האישית של האב או האם לכן הם
 מתענים.

הס פרשה בתורה, ואין אחד תלוי כלל בהשגה
 וממילא אין מקום להקשות ממה שמנינו כי
 פרשה זו כתובה בתורה במשנה תורה, כי
 בודאי מלד תורה מקומם במשנה תורה, אבל
 בתורה פרשה של תפילין כבר נחנה לבני
 מצרים, והם פרשות של תפילין המקשרים
 את האדם עם צוראו, ופועלים בכל אדם בכל
 יום היליאת מלרים התמידית של כל הדורות?

ב) בחידושים הנקראים בשם הרשב"א
 למנחות הקשה כלא יש די פרשות בתפילין,
 והאין שייך שצ"י צ"ת שנתנו צפרשתינו
 ללבוש תפילין קיימו המלוא בשלימות, כלא כדי
 פרשות מעכצין, ונראה שטע עדיין לא כי
 להם כל כדי פרשות שהרי פרשת שמע ופרשת
 וחי' אם שמוט כחוצים במשנה תורה, ע"י ש
 דצבדיו, והנראה בזה הוא, כי פרשות אלו
 הכחוצים בתפילין אין הפירוש שמעתיקים
 הפרשות הכחוצים בתורה, רק שפרשות אלו
 נתנו במיוחד בתורה פרשת תפילין, ומלכד זה

(15)
 7/10
 132

8

שמעתי מאחד שהיה נוכח בשולחנו של הרה"ק מסאטמאר זי"ע בחילת בואו לאמריקה, שדרש בשבתות השובבי"ם צעניי קדושה וחומר החטא, וישב שם אחד והרהר ללבו כי כאן באמריקה שהנסיונות הם גדולים צענייים אלו, וכי כאן המקום לדבר 'שובבי"ם תורה', ואמר אז הרה"ק באמצע דבריו, כי בגמ' איתא (יומא פו, ב) 'היכי דמי בעל תשובה באותו מקום באותו אשה, והקב"ה רצה לזכות נשמות ישראל שיוכלו לעשות תשובה כראוי הביאם עלי אדמות אמריקה, מקום אשר מלא נסיונות, שכל מקום שיעמוד האדם, הוא בצחינת אותו מקום וכו', וממילא יכול להגיע לתשובה אמיתית, עכ"ל ד. ואולי יש להוסיף על הדברים, כי הקב"ה ברוב רחמיו רוצה למחר עת הגאולה, וכמו שבמזמרים קושי השעבוד השלים,

(16)

בתיב צפרשת קדש (יג, ט) 'והיה לך לאות על ידך ולאכרון בין עיניך, ולהלן צפרשת והי' כי יביאך כתיב (פסוק טו) לטוטפת, וכן צפרשת שמע (דברים ו, ח) וצפרשת והי' אם שמוע (שם יא, יט). והדבר אומר דרשוני למה נשחנה פרשה זו של קדש, לקרוא התפלין בשם זכרון ולא בשם טוטפות, ועיין ברא"י (יג, טו) שהעיר בזה, עיי"ש. ועפ"י פשטות י"ל עפ"י מה שהקשה הרשב"א (מנחות לה, א. ומיחס לתוס' רי"ד), הוצא באור גדליהו סוף פ' פרשתנו, לפי מה שמבאר במשנה ריש פרק הקומץ ד' פרשיות שבתפלין מעכבין זא"ז, מה לבשו בני"י ביציאתם ממזרים שנלכטו או על מצות תפלין, הלל לא הי' להם אז הב' פרשיות של שמע והי' אם שמוע, ומי שם בא' מחירונו, כי אז מבין עדיין לא היה להם הפרשיות האחרות ממילא אין אלו הפרשיות מעכבים בקיום מצות תפלין, ובאמת לבשו רק ב' פרשיות. נמצא כי פרשת קדש שנאמרה להם כנווי לאותו זמן, ולא כמו והי' כי יביאך שמדבר על העמיד, לכן לא נאמר זה 'טוטפת' שמורה על מספר ארבע כמו שפירש רש"י (שם), כיון שלא לבשו רק ב' פרשיות, ולכן נקרא בשם זכרון.

כן יש ענין שזריכים בני ישראל לעבור הרבה נסיונות ולקדש שם שמים במדה מסוימת כדי שיחגלה מלכותו יתברך בצילת הגאולה, ולכן הקב"ה הביא אותנו למקום ולזמן שביום אחד עוזרים לנו נסיונות, שאדם לפני ששים שבטים שנה לא עבר נסיונות כאלה בכל ימי חייו, הנסיונות של אדם כיום צעניי מסחר, להתנהג כראוי בלי ערמה ומרמה, הנסיונות מהרחוב הצוער עם יצר הרע עד לב השמים, הרי הם נסיונות עלומים, ויהודי שעובר דרך הקשה הזה, ועומד בנסיון הרי הוא מקרב קץ הגאולה באופן של עבודה של ששים או שבעים שנה, וזה התחזקות גדול לאדם, בחושבו וי"על העבודה הקשה שיש לנו לעמוד בנסיונות של דורנו, בכדי להיות איש קדוש כראון השי"ת מכל יהודי ויהודי.

אך בהצנת הענין בדרך העבודה י"ל, דצפרשת קדש כתיב (פסוק ג) 'ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יאחזם ממזרים מביט עבדים כי בחוק יד הוציאה ה' אתכם מזה ולא יאכל חמץ, כתיב בפסוק 'אל העם, וראיתי צבנת ישראל (תשי"א ד"ה קדש ל) שחפרש 'העם' שמורה על הפחיתים שבישראל,

אדם צריך לדע כי אין הקב"ה בא צטרוניא עם- צרוניו, ואם הוא מנסה אותנו לנסיונות קשים כאלה, הרי ע"כ יש לנו היכולת והכח לעמוד בנסיונות האלו, ונשמות ישראל בדורנו יש להם אור נפלא, שיש בהם היכולת לרדת למקומות מלאים חושך כמו שאנו רואים, ולעמוד בנסיון וללכת נקי וטהור, ולהאיר אור הנשמה נגד כל ההסתרות המונעים אותה. וזה צריך אדם להאמין ולדע כי הוא ביכולתו, ובעת שמאמין בדבר זה אז ביכולתו להתגבר ולעמוד בנסיון. כי בעת שיודע שיכול לנצח ושיש לו כח לנצח, אז הוא לוחם בכל כוחו להתגבר נגד האויב.

כמו שפי' בספר התניא (שער היסוד והאמונה פ"ו) שעם הוא מלשון גתלים עוממות, שהגתלת שבקרצם אינו ניכר בהם שום אש, ולהם דיבר משה רבינו, ואין הכונה רק לאנשים פחותי ערך, רק יש דורות כדורנו שהם חלשים ביותר ולהם דיבר משה רבינו. ומה הוא החיזוק שאמר משה רבינו לאלו החלשים, שצריכים תמיד לזכור היום הזה אשר יאחז ממזרים, כי אז היו בני"י על סף הכניסה לשער המישים, והקב"ה גאלם ביד חזקה, וממילא כל אדם באיזה מצב שרק יהיה, יש לו לדע כי יש בכוחו להתגבר על המצב, וזה הוא הידיעה שמסר משה רבינו אל העם, היינו אותם הפחיתים שקשה להם להתגבר ולהתחזק בראותם פחיתות מצבם ורוע מעשיהם, שאין מקום ליאוש כלל, כי הקב"ה הוציא בני ישראל ממזרים ביד חזקה, וכמו כן יכול כל אדם לזכות ללכת ממזר שלו.

(9)